

Mitä Islannilla on annettavaa Euroopalle

Lassi Heininen, Lapin yliopisto ja Northern Research Forum

Lähtökohta: Islannin geopoliittinen asema Pohjois-Atlantilla

Islannin maantieteellinen asema Pohjois-Atlantilla on ambivalentti: P-Amerikan ja Euroopan välissä (lähellä Grönlantia, mikä kuuluu Amerikkaan) ja osa Eurooppaa (ks. kartta 1). Maantiede ei tule yksin vaan tuo usein muassaan muuta, kuten ihmisvaikutuksen, talouden, politiikan ja geopolitiikan, kuten esim.

- Islannin asuttajat tulivat idästä ja levittäytyivät länteen (aina P-Amerikkaan asti);
- Islanti etulinjassa ja myrskyn silmässä sekä 2. maailmansodan meritaisteluissa että kylmän sodan aikana (ikään kuin valtavana USA:n lentotukialuksena) kahden suurvallan meristrategioiden keskellä;
- Nyt, Keflavik Euroopan ja P-Amerikan lentojen ”siltana” (Eyjafjallajökullin tuhasta huolimatta).

Mikä olennaisempaa, että Islannin maantieteellinen ja geopoliittinen asema P-Atlantilla on erityinen, tai oikeastaan se on loistava. Islanti on myös ainoa maa, joko kokonaan kuuluu Arktiseen alueeseen, joskaan sillä ei ole yhtään Pohjoisen jäämeren rannikkoa; asia, jolla on yhä suurempaa geopolitiittista ja juridista sekä poliittista ja taloudellista merkitystä (ks. kartta 2).

Islanti on pohjoismaa, joka jakaa yhteisen historian ja perinnön, joskin oli vuosisatoja eristettynä ja vuosikymmeniä amerikkalaisen vaikutuksen alla (USAn lentotukikohta ja tutka-asema Keflavikissa vuoteen 2006 - mutta niinhän me kaikki olemme (olleet).

Pohjoismaisuutta osoittaa kansan pyrkimys itsenäisyyteen, jopa itsepäisyyteen, ja vahva kansalaisyhteiskunta, mikä nähtiin viimeksi talouskriisin yhteydessä: harvan eurooppalaisen maan kansalaisyhteiskunnalla on ansiolistallaan pääministerin ja hallituksen kaato, uudet parlamenttivaalit, keskuspankin johtajan ero sekä virallisen selvityksen tekeminen ja julkistaminen 1,5 vuotta kriisin alkamisen jälkeen!

Mitä Islanti on antanut / antaa Euroopalle ja maailmanpolitiikalle

Itsenäistyttyään Islanti on ollut tiiviisti mukana kansainvälisessä yhteistyössä ja monissa instituutioissa, kuten NATO, YK ja EFTA sekä pohjoismaisessa yhteistyössä Pohjoismaiden (ministeri)neuvoston puitteissa, ja myöhemmin EEA:ssa, AN:ssa ja Barentsin alueessa. Pohjoismaisessa yhteistyössä Islanti on ollut luomassa ala-alueellista yhteistyötä, West Norden yhdessä Grönlannin ja Färsaarten sekä osin Norjan, ja ehkä tulevaisuudessa Skotlannin ja Kanadan koillisten alueiden kanssa (ks. Table 1 ja Table 2).

Siitä huolimatta (tai juuri sen vuoksi), että Islanti on pieni saarivaltio yksin kaukana valtameren keskellä, maa on näytellyt strategista roolia parissa keskeisessä kv. politiikan ja oikeuden kysymyksessä:

1) Kv. merioikeusyleissopimus (UNCLOS) 1970- ja 1980-luvuilla: oli pitkälti Islannin ansiota, että EEZ on nykyään 200 meripeninkulmaa laaja: ensin 50 (vrt. ns. turskasota Britannian kanssa) ja sitten 100, kunnes 200 (ks. kartta 3);

2) Ydinturvallisuus pohjoisilla merillä 1980- ja 1990-luvuilla johtuen ydinsukellusveneiden onnettomuuksista ja vähitellen tiedostetusta ydinjäte-ongelmasta: Pääkysymys Islannille oli talous, siis kalastus ja kalakantojen kestävyys omilla merialueilla, minkä ydinsukellusveneonnettomuus olisi romahduttanut (ks. kartta 4 ja 5). Taustalla oli nouseva vaihtoehtoisen turvallisuuden, ympäristöturvallisuuden diskurssi ja sen yksi osa-alue, eli turvallisuuden ja ympäristön välinen kiinteä suhde;

3) 2000-luvun alussa Islanti määritteli uudelleen geopoliittisen asemansa suhteessa pohjoiseen / Arktiseen alueeseen. Tämä näkyy aktiivisuutena nykyisessä kansainvälisessä, pääosin monenkeskisessä, pohjoisessa yhteistyössä ja politiikassa, kuten esimerkiksi:

a) Arktisen alueen parlamentaarikkojen konferenssi pidettiin Reykjavikissa (1993);

b) CAFF:n ja PAME:n toimistot ovat (olleet) Islannissa (Akureyrissa);

c) Islannin AN:n puheenjohtajakausi (2003-2004) oli menestyksellinen (ja toistaiseksi viimeinen jolloin luotiin lisäarvoa), kuten ACIA- ja AHDR-raportit osoittavat;

d) Northern Research Forum (NRF) pohjaa Grimssonin aloitteeseen ja alkoi islantilais-suomalaisena yhteistyönä, ja sen sihteeristö on Islannissa;

e) Akureyrin nousu kansainvälisen arktisen / pohjoisen korkeakoulutuksen ja yhteistyön ”pääkaupungiksi” (vrt. Arktinen yliopisto): kaupungissa on järjestetty / järjestetään, useita kv. seminaareja ja konferensseja;

f) merellisen kuljetuksen ja trans-arktisten globaalien meriväylien korostaminen (ks. Report by Icelandic MFA in 2005) – syy miksi Kiina on läsnä ja kiinnostus kasvussa;

g) kansainvälisten maisteriohjelmien (School of Renewable Energy Sciences ja International Polar Law M.A.) perustaminen vuonna 2007-2008 ja niiden edelleen jatkaminen talouskriisistä huolimatta; vrt. Suomessa ei ole tällä hetkellä yhtäkään pohjoisiin kysymyksiin erikoistuvaa kansainvälistä maisteriohjelmaa!

- Presidentti Olafur Ragnar Grimsson on koko virkakautensa ajan edistänyt Islannin aktiivisuutta pohjoisissa kysymyksissä sekä korostanut asian suurta tärkeyttä: ”pienen pohjoisen maan on yksinkertaisesti viisasta ja järkevää olla aktiivinen kysymyksissä, jotka ovat sille luonteenomaisia ja luonnollisesti vahvoja”. Kahdenkeskisissä palaverissa hän on todennut, että näinhän tekee myös Suomi, mikä on ehkä enemmänkin kohteliaisuus, sillä vaikka molemmat maat korostavat AN:n merkitystä, niin ainakin toistaiseksi aktiivisuudessa on eroa (tai Suomi on keskittynyt EU:iin).

4) Ko. politiikka on keskeinen osa Islannin ulkopoliittikkaa, ja ilmeisesti menestyksenkäs maalle; joskin se on paljolti jäänyt kv. uutisoinnissa ”nykyajan viikingit pohjoismaita ja Eurooppaa valloittamassa” –otsikoiden varjoon, jotka loivat ulkopuolisille yksioikoisen mielikuvan Islannista ja islantilaisista.

- Pienenä kuriositeettina, että niinhän se viikinkienkin maine oli pitkään sidottu ryöstelyyn, raiskauksiin ja sotimiseen, kun viikinkiaika P-Euroopassa on paljon muuta, eli kaupankäyntiä, löytöretkiä, kristinuskon levitystä ja valtioiden perustamista.

5) Poliittikka jatkuu, jos on uskomista Islannin ulkoministeriön raporttia syyskuulta 2009 “Report on Sustainable Development in the Arctic”, joka määrittelee Islannin aseman Arktisella alueella - tärkeät asiat ja prioriteetit ovat (ks. Table 3):

1) Kansainvälinen yhteistyö: naapurivaltioiden kanssa (ml. Venäjä), AN tärkeimpänä foorumina yhteistyölle, ja BEAC tärkeänä alueellisena foorumina;

2) Turvallisuus: kansainvälisen yhteistyön kautta ja kunnioittaen kansainvälistä lakia, ympäristöturvallisuus johtuen kasvavasta öljyn- ja kaasun kuljettamisesta sekä risteilyturismista, valmius- ja pelastustoimet merellisten onnettomuuksien ja ympäristökatastrofien varalta;

- 3) Luonnonvarojen hyödyntämisen kehittäminen ja ympäristön suojeleminen: kestävä kehitys, Islannin intressien, erityisesti kalastuksen, turvaaminen ja Islannin ihanteellinen asema palvella luonnonvarojen hyödyntämistä ja meriliikennettä pohjoisilla merillä (ks. kartta 6);
- 4) Kuljetus: uudet meriväylät ja alueellinen ilmailuverkosto sekä kauttakulun portti (ks. kartta 7);
- 5) Ihmiset ja kulttuurit: ainutlaatuinen kulttuuriperintö; kestävä matkailu ja läheinen yhteistyö Grönlannin ja Färsaarten kanssa (= West Norden);
- 6) Tiede ja seuranta: vahvistaa kv. yhteistyötä tutkimuksessa ja seurannassa, kuten esim. UArctic, Arctic Portal ja kehittää UNAKia arktisena keskuksena.

Mitä Islannin mahdollinen EU-jäsenyys voisi merkitä

Termi “New Arctic agenda”, joka nousi käyttöön pari vuotta sitten – vrt. “arktisen alueen merkittävästä geopoliittisesta, geotaloudellisesta ja ympäristöllisestä muutoksesta” – indikoi ensinnäkin, että jotain uutta ja olennaista on meneillään pohjoisessa; edelleen, että monet alueen ulkopuoliset vallat - Ranska ja Britannia, Japani, Kiina ja E-Korea sekä Euroopan Unioni – ovat yhä enemmän kiinnostuneet alueesta ja sen luonnonvaroista; ja että P-Jäämeren rannikkovaltiot ja Islanti ovat laatineet ja hyväksyneet arktisen strategian tai politiikan; todettakoon, että EU:n komissio laati alustavan paperin marraskuussa 2008, mutta Suomi on vielä prosessinsa alussa.

EU-komission paperin “Communication on the European Union and the Arctic Region (November 2008)” keskeiset tavoitteet - the environment and climate change, indigenous peoples and local population, research and monitoring, sustainable use of resources, transport, and multilateral governance – ovat pitkälti samoja, mitä Islannin raportti sisältää (ks. Table 4);

- Toki on eroja, kuten ilmastonmuutos (mitä EU korostaa, kun taas Islanti korostaa kuljetusta ja ympäristöturvallisuutta), siinä kun Islannin raportti korostaa maan intressejä, niin EUn paperi voidaan tulkita tukevan sekä pohjoisten luonnonvarojen hyödyntämistä että pohjoisen sosiaalisen ja poliittisen tilan kontrollia.

Tämä mahdollistaa spekuloinnin, että sekä komissio että osa jäsenmaista haluaisi olla läsnä arktisella alueella, mikä on riittävä syy saada Islanti unionin jäseneksi. Tämä toisi myös pääsyn pohjoisimmalle Pohjois-Atlantille, ja Jäämerelle, mistä Unioni pullautettiin ulos, kun Grönlanti erosi siitä. Ja neljä arktista valtiota (kahdeksasta) olisivat EUn jäsenvaltioita, mikä voisi tehdä unionin aseman vahvemmaksi sekä alueella että AN:ssa;

- Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että viisi AN:n jäsenvaltiosta ovat pohjoismaita, mutta ei Pohjolan asema neuvostossa ole sen vahvempi (esim. Norja korostaa kahdenvälistä yhteistyötä Venäjän kanssa!);

- Joskin EU:n heikkoon asemaan tarkkailija-neuvotteluissa, ja huonoon maineeseen, on syynä erilainen kanta valaan- ja hylkeenpyyntiin - EU vs. Islanti ja Norja – ja ilmastonmuutokseen - EU ”asianajajana” ja Grönlanti ”kehitysmaana ja uhrina”

Pohjoisten alueiden geopolitiikan näkökulmasta Islannin mahdollinen EU-jäsenyys ei ole kovin suuri asia, eikä suuremmin muuta tilannetta: Yhtäältä Islanti on jo mukana ja integroitunut nykyiseen yhteistyöhön ja instituutioihin. Toisaalta nykyinen merkittävä geopoliittinen muutos pohjoisessa sisältää isoja, mega-luokan kysymyksiä kuten esim. a) kasvava globaali kiinnostus, b) uudet toimijat alueelta, c) UNCLOS ja optiot, d) viiden rannikkovaltion esiinmarssi ja yhtenäiset kokoontumiset (vrt. Islanti protestoi äänekkäästi jo toukokuussa 2008 viiden rantavaltion kokoontumista vastaan!), e) Norjan ja Venäjän sopimus Barentsinmeren mannerjalustan jaosta (40 vuoden kiistelystä jälkeen!). Eli suhteutettuna tähän laajempaan kuvaan Islannin EU-jäsenyys ei niin suuria merkitse!

Suurta muutosta merkitsisi, jos Islannin jäsenyydellä on domino-efekti, eli Islannin jäsenyyttä seuraa Norjan ja / tai Grönlannin:

- Jos Norja päättää liittyä, niin EUsta tulee todellinen ja vahva toimija Arktisella alueella, mahdollisesti jopa P-jäämerellä, jos ei Norja sitten aseta tiukkoja ehtoja, että Jäämeren asiat / öljyn- ja kaasunporaus suljetaan pois EU:n vaikutuspiiristä;
- Tai, että Islannin jäsenyys otetaan myönteisenä asiana Pohjoismaiden piirissä ja yhteistyössä siinä määrin, että Pohjola pyrkii esiintymään yhteisenä klubina unionin sisällä - mitä nyt kavahdetaan – mikä vastaavasti voisi lähentää Norjaa, ja ehkä Grönlantia, unioniin.

EUn kannalta Islannin jäsenyys on tärkeätä, koska Islanti on demokratia, ja jo EEA:n jäsen – tämä tuo vahvistaisi unionin legitimitettä ja toisi tärkeän onnistumisen. Tämä kaikki on spekulatiota, sillä on islantilaisten asia päättää EU-jäsenyydestä

- Saattaa olla, että EMU ja euro eivät ole hetken päästä enää niin vetovoimaisia (vrt. Kreikka);
- Saattaa myös olla, että islantilaisten muistissa on pari asiaa: heti talouskriisin puhjettua Färsaaret, Venäjä ja Puola ilmaisivat halunsa auttaa, Pohjoismaat hieman myöhemmin, kun sen sijaan Britannia sovelsi terrorismi-lainsäädäntöään Iceshave-lainoihin!

Mikä on keskeistä – muutama trendi

1) Islannin vahvuus lepää maan rikkaissa luonnonvaroissa, ja kuten aikaisemmin niin myös jälleen, maan ja kansan varallisuus riippuu suuresti alueen (meren) luonnonvarojen hyödyntämisen kestävydestä. Luonnonvarojen - sekä merelliset että uusiutuvat energiavarat - hyödyntäminen ja edelleen kehittäminen on hyvin keskeistä toteutettaessa kansallisia intressejä, ja nyt on aika palata ”takaisin perusasioihin”;

- Jos kalastus on äärimmäisen herkkä ja politisoitu alue, jossa erimielisyydet ja intressien konfliktit nousevat herkästi pintaan, niin saaren tuliperäisestä luonnosta johtuvat uusiutuvat luonnonvarat on helpompi alue, joskin kuljetus / siirtäminen on teknologinen haaste (ei mielellään tuhkan muodossa ilmaitse!).

2) Islannin talouskriisi, ja sen taustalla oleva talouden avautuminen, osoittivat mitä vaaroja nykyiseen globalisoituneeseen maailmantalouteen, ja talouden nostamiseen ennen politiikkaa liittyy: miten on mahdollista, että maan pankkien varallisuus on 5 kertaa suurempi kuin maan bruttokansantuote, siis että maa ottaa vastuun ko. pankeista;

- Jos Islannissa on tutkittu tarkkaan Suomen 90-luvun talouslaman opetuksia, niin nyt Eurooppa, ml. Suomi, voisi ottaa oppia Islannin talouskriisistä, siis mitä virheitä ei pitäisi tehdä, ja että kansalaisyhteiskunta on parhaimmillaan vahva!

3) Islanti on Pohjoismaiden ja Euroopan mallioppilas fossiilisten energiavarojen käytön ja CO2 – päästöjen leikkaamisessa sekä energiatehokkuudessa ja säästämisessä (asia ja arvo, joka on Suomessa ydinvoimapäätöksen myötä unohtumassa!)

4) Yhdysvaltain lähdettyä Keflavikista Islannin turvallisuuspoliittinen asema muuttui merkittävästi, kun maa on pyrkinyt rakentamaan pohjoismaista turvallisuusyhteistyötä (vrt. Stoltenbergin raportti). Tähän liittyy laaja-alaisen (ympäristö- ja inhimillisen) turvallisuuden korostaminen;

5) Jo ennen tätä maan geopoliittinen asema oli alkanut muuttua sen lähdettyä aktiivisesti kansainväliseen pohjoiseen yhteistyöhön. Tämä näkyy maan maantieteelliseen ja geopoliittiseen

asemaan perustuvana visiona Islannista uusien, globaalien meriväylien yhtenä solmukohtana (ks. raportti ”North meets North 2005), ja nyt myös pohjoisten ilmäteiden solmukohtana;

- Myös siinä, että toisin kuin muiden strategiat, Islannin raportti ei korosta valtion suvereniteettia ja pyrkimystä kansalliseen omistamiseen vaan kansainvälistä ja alueellista yhteistyötä (niin AN kuin West-Norden) (ks. kuva 12). Yhtä kaikki, tämä on vahva puheenvuoro kylmän sodan jälkeisen vakauden ja rauhanomaisuuden sekä monenkeskisen yhteistyön puolesta. Tämä, paljolti immateriaalinen ja abstrakti asia, on yksi tärkeimmistä, mitä voi antaa Euroopalle ja maailmalle 2000-luvun alun epävakaassa tilanteessa!